

TEMES

Panorama del catalanisme a la Catalunya del Nord fins a la Primera Guerra Mundial

Òscar Jané; Eric Forcada

HISTORIADORS

ABSTRACT

El present article és un primer assaig panoràmic sobre el catalanisme en totes les seves vessants i formes a la Catalunya del nord. Des del segle XIX, la presa de consciència cultural i política catalana ha viscut una transformació en aquest territori adscrit a França. El seu recorregut és paral·lel a les vicissituds del Principat, però amb un camí prou diferenciat tenint en compte les projeccions dels mateixos col·lectius en els seus respectius estats i realitats socioterritorials. Per una banda, les evolucions han estat compartides tot i les diferències en alguns moments i, per una altra, les respostes davant les diferències resten encara poc compreses des de la "Catalunya del sud". Aquest esbós prova així de donar llum a alguns aspectes primerencs per a una major comprensió genèrica.

Paraules clau: Catalunya del Nord, segle XIX, segle XX, França, política, cultura.

ABSTRACT

This article is a first panoramic essay about Catalanism in all its different formats and shapes in the north of Catalonia. Since the XIX century, Catalan cultural and political awareness has suffered a transformation in this territory attached to France. Its trajectory is parallel to the vicissitude of the Principality, but with a very different journey taking in account the projection of the various collectives in their own states and social and territorial realities. On the one hand, there has been shared evolution despite the differences that have occasionally appeared, but on the other hand, the answers explaining the differences are still not very well understood in South Catalonia. This essay tries to bring to light some of the initial aspects for a more general understanding.

Key words: North of Catalonia, XIX century, XX century, France, politics, culture.

Pompeu Fabra hi va morir, Pau Casals hi va viure, Francesc Macià s'hi va recolzar... La llista de noms il·lustres i molts altres d'anònims uneixen el seu recorregut vital, a voltes polític, al territori del qual és la capital Perpinyà. Això evidentment des d'una perspectiva exclusivament catalana del Principat. La naturalitat del contacte i dels lligams sorprenen poc els empordanesos, per exemple, per la seva proximitat i els lligams familiars.¹ Tal vegada resten en l'oblit o el desconeixement de la societat «barcelonina», fins i tot en la seva elit cultural. Avui dia, la Catalunya del Nord no és altra cosa que aquell territori que apareix a «la televisió de tots», TV3 o Televisió de Catalunya, que l'anomena «Catalunya Nord». Fora d'això, pocs són els referents socioculturals que facin entendre la importància política, i logística en alguns casos, d'aquest nord de Catalunya dins de França. François Arago, Josep Sebastià Pons, Joan Amade, entre altres, són alguns dels noms que emergeixen a l'hora de pensar en els diferents vessants del catalanisme o rossellonisme a partir del segle XIX.

Es tracta, doncs, d'entendre l'evolució del pensament català al nord de Catalunya, dins l'Estat francès, i comprendre'n les diferències que, amb uns ulls actuals, s'entén o es percep de manera simplista o simplificada. Sovint per ignorància. Per ignorància inconscient, provocada per la manca de comunicació, o per una comunicació esbiaixada, desinteressada. Tenint en compte el pes polític de la ideologia republicana de França, com s'entén que Barcelona no s'hagi interessat pels girs polítics o per la sociabilitat sociopolítica de la Catalunya del Nord en els darrers trenta anys de democràcia a l'Estat espanyol? Com s'entén això tot sabent que bona part dels polítics que se situen al capdavant de les institucions polítiques del Principat als anys vuitanta han fet, en un moment o altre, una estada com a refugiats a Perpinyà o rodalies? Com s'hauria d'entendre l'evolució socialista, però també republicana, catalanista, francòfila o germanòfila, sense els lligams, la influència o els ponts que es van traçar a partir de Perpinyà i amb Perpinyà?²

¹ Vegeu Enric PUJOL, «El cas català com a paradigma», *Mirmanda*, 3, 2008, p. 26-28.

² En una exposició recent queda palesa la influència del republicanisme nord-català en les ideologies emergents en les terres gironines, aquelles que, per proximitat, eren més avesades a rebre'n un contingut socioideològic: Enric PUJOL (Dir.), *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines (1900-1936)*, Viena Edicions, Barcelona, 2009.

Els *lligams* amb la Catalunya del Nord van més enllà de qualsevol reivindicació folklòrica i somiatruïtes. Es tracta de comprendre'n el pes en la continuïtat política i pluriideològica de Catalunya en el seu conjunt al llarg del segle XX, tot acceptant l'heterogeneïtat d'aquesta cultura política que no comença ni s'acaba a l'Albera, ja que Catalunya bé es vol membre de la comunitat sociopolítica europea. Per això és fonamental conèixer les diferents preses de consciència polítiques dels catalans, tant a França com a Espanya, per captar millor els ponts i els lligams establerts o abandonats al llarg de tot el segle XX.

No es tracta d'un treball comparatiu, sinó d'un assaig que assumeix que es coneix prou bé la realitat catalana instal·lada a Espanya, com ara l'evolució dels partits polítics, la (re)creació cultural de Catalunya a partir de les seves elits, així com la situació general tant en l'àmbit estatal com la pròpiament catalana.³ Aquest és un exercici que alguna vegada s'ha efectuat més aviat en relació amb la resta de territoris, com el País Valencià o les Illes, però que no deixa emergir certes vicissituds específiques tenint en compte la pertinença a estats diferents, com és el cas de Perpinyà. Per això, la nostra anàlisi vol evocar un panorama sintètic que té previst aprofundir, a partir d'ara i amb treballs successius, al llarg dels segles XIX i XX. En aquest primer treball, però, ens centrarem en un primer període que mostra les ideologies, així com el pes de l'elit, en la societat rossellonesa de finals del segle XIX i fins a la Primera Guerra Mundial.

El pes de l'elit política i social en la societat nord-catalana al segle XIX

Pensar en el segle XIX nord-català és, inevitablement, evocar la figura omnipresent dels Arago o, més ben dit, de François Arago. Arago representa l'èxit, l'assoliment social i la promoció familiar dins de França a partir d'un camí racional i espectacular. Paral·lelament a unes evolucions socials tradicionals —pagesos i vinyes, indústries agrícoles, jocs polítics locals, etc.—, la vida i l'evolució de François Arago (1786-1853) esdevé un model,

³ Vegeu treballs de Jordi CASASSAS, *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2009; i Enric PUJOL, *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2003.

en un moment històric concret, per als seus conciutadans. Home de ciències, membre destacat de la maçoneria, ocupa el càrrec de diputat i viu, amb les seves contradiccions i canvis inclosos, els processos entre republicans i monàrquics. Tot i que el 1840 encara no s'havia avesat gaire a la idea republicana, n'entreveu la importància per assolir el poder. Així, també serà diputat durant la II República, el 1848-49. Segons un dels seus biògrafs, tant François com la resta dels seus germans —Jean, Jacques i Étienne, militar, escriptor i autor dramàtic, respectivament—, van contribuir a «faire la France»,⁴ la qual cosa seria reconèixer un honor prou important per a una família «de províncies» del sud, d'una província oficialment «reputada estrangera» fins pràcticament la Revolució Francesa. La imatge model de F. Arago és, doncs, la d'un científic de províncies consagrat a la capital, París, convertit en acadèmic parlamentari fins a esdevenir demòcrata de progrés. El mateix Jules Ferry en va fer esment en algun dels seus discursos per provar la capacitat integradora de la nació-república francesa, i la importància dels seus territoris i la formació unicèntrica dels seus ciutadans.⁵

Aquest seria l'exemple més destacat, per no dir el que fonamenta part dels «moviments» clientelars a la Catalunya del Nord i que, en altres sentits, seguiran per exercir ells també de models, com ara el mariscal Josep Joffre (1852-1931). Es tracta de personatges emblema, tant per a França com per a la «petite patrie», com afirmava Horaci Chauvet en el seu estudi sobre *L'unité nationale. Pages peu connues de l'Histoire de France, se rapportant au Roussillon* (1942). Per a ell, tota idea que distanciés un Arago o un Joffre de la construcció de França fent-los catalans, o bé qualsevol discurs que alimentés la unitat del Rosselló i Catalunya, era pura «ideologia pancatalanista» —i cita com a exemples Verdaguer i Guimerà. En qualsevol cas, la lectura de Chauvet, que podria ser la de qualsevol polítològ francòfil, és la de l'existència d'aquests personatges en un moment en què hi va haver una presa de consciència rossellonesa com a factor de pertinença a França, i no pas al contrari. Per això, valora el rol de la premsa, especialment el del setmanari literari i històric *Le Publicateur [du département des Pyrénées-Orientales]* (publicat per Imp. Alzina entre

⁴ François SARDA, *Les Arago et les autres*, Tallandier, París, 2002, p. 25.

⁵ Vegeu el discurs de Jules Ferry a François SARDA, *Les Arago...*, p. 418-421.

1832 i 1837), ja que hi esgrimia les novetats del Parlament de París i de tot allò que succeïa a la resta de França a una escala més local, com ara Perpinyà. Joffre, com François Arago, representa fins a mitjan anys quaranta del segle XX «el prestigi de França»; primer en la seva lluita a Tombuctú (1887), després a Madagascar (1900-03) i, essencialment, durant la seva implicació en la Primera Guerra Mundial al Marne (1914-15), Artois (1915-16) i Verdun (1916-17), i la seva missió als Estats Units (1917-18). Cal dir que des del 1911, Joffre era vicepresident del Consell Superior de la Guerra i va acabar sent el cap d'Estat Major general de l'exèrcit, dit d'una altra manera, el «generalíssim» i principal responsable de França. Aquest símbol de la França gran i víctima dels germànics no té símil a l'Estat espanyol, fet que aprofita Chauvet per comparar-lo amb Jaume Ier, gràcies a les seves «*poques paraules i grans fets*». I és que «*cet enfant du Roussillon, si aimé de ses soldats, restera le Père de la Victoire*».⁶ Tot i que Joffre sempre ha expressat la seva catalanitat, com quan, durant un viatge a Barcelona en què ve a presidir-hi els Jocs Florals de 1920, afirma que és «*un català del Rosselló*». Hi va venir, a més a més, acompanyat de Carles Grandó, Muchart, Amade, Gustau Violet, Albert Bausil i l'occità Deodat de Severac, entre altres.

Guerres mundials, germanofòbies, repúbliques i democràcia, escola per a tothom, llengua única, etc. Tots aquests factors situen la Catalunya del Nord (Rosselló i altres comarques) en un espai social i una realitat política que s'ancorava en un tren que viatjava a un ritme molt diferent del Principat. Els ponts i els «trànsferts» van prosseguir, però, i les influències culturals es van mantenir, compartir i contraposar. És en aquest escenari que cal comprendre les realitats polítiques o els lligams clientelars, ja que la Renaixença rossellonesa comparteix arguments, període i altres elements amb la «Catalunya del Sud», o bé també els territoris llenguadocians i provençals (occitans). L'espai elit-polític és sempre present i les seves principals figures són els models, i és en aquest sentit que cal prendre-ho. Alhora, l'organització funcional de França dóna lloc a una primerenca presència d'especialistes, en la cultura, l'educació o les administracions de

⁶ Horace CHAUVET, *L'unité nationale. Pages peu connues de l'Histoire de France, se rapportant au Roussillon*, Imp. L'Indépendant, Perpinyà, 1942, p.187-191.

l'Estat a Perpinyà. Així, tot i els nous interessos, les possibilitats i les canalitzacions de la cultura catalana del Rosselló queden gairebé en mans d'erudits locals i nouvinguts que no fan el pas de la recuperació de la llengua escrita (català) i que queden massa circumscrites a la seva època, en què les pàtries són premiades per construir l'Estat-nació, en un moment en què els alemanys són ja el «dimoni» i apareixen als manuals escolars i just quan la llengua francesa s'apropia de la racionalitat i l'ordre de manera oficial. Les guerres només ajustaran el funcionament de la República a escala local, tal com deia Eugen Weber (*Peasants Into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1880-1914*, Stanford Univ. Press, 1976).

A la Catalunya del Nord, l'interès per la cultura pròpia es palesava per l'existència mateixa del «departament», abans «província», i el seu encaix dins de França. Les seves elits i els seus estudiosos havien mantingut sempre d'alguna manera una afecció particular amb el fet històric. Es pot certificar un despertar sobre la qüestió entre finals del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX. La pertinença del Rosselló, o dels Comtats com encara es deia en aquells moments, a França era i va seguir sent un motiu prou important per cercar i escriure sobre la història del territori català. Així, des de l'escrit de Jean-Baptiste Carrère sobre el Rosselló (1787), a mode d'història relatada a partir d'un viatge, i tants altres del gènere, van emergir els treballs més enllà de François de Fossa, Henry, Gazanyola, Vidal, Calmette, Torreilles, etc. Cal tenir en compte, però, que tot i que en cap cas no es fa el pas a escriure en català, aquestes històries del Rosselló arriben abans del que es podria pensar.

La majoria d'aquests historiadors o escriptors donen suport, sempre en llengua francesa, a la idea d'una «etnicitat rossellonesa» inclosa en la nació francesa. El 1835, Dominique M.J. Henry publica l'*Histoire du Roussillon comprenant l'histoire du Royaume de Majorque* (Imp. Royale, París, 2 vols., 1835). Aquest treball s'avançava als que farien al Principat Antoni de Bofarull o Víctor Balaguer, i va més enllà de reculls com el d'Andrés de Casaus per a Aragó, Navarra i Catalunya (1829). Un arxivista català, però, Pròsper de Bofarull, va publicar un any després (1836) el seu treball *Los Condes de Barcelona Vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su Marca* (Impr. J. Oliveres i Monmany, Barcelona). Henry, historiador i conservador de la

Biblioteca de Perpinyà, era, per tant, un bon coneixedor del fons arxivístic i bibliogràfic. A diferència d'altres, té clar que no es pot situar la història del Rosselló exclusivament a França, sinó que cal evocar-ne les relacions històriques amb Espanya. Però, com tantes altres històries del Rosselló, aquesta es clou a principis del segle XVIII (altres ho fan gairebé sempre en el moment de l'annexió del territori a França, el 1659). El debat era sempre el mateix: era el Rosselló part integrant del Principat? I de Catalunya? Per a Henry la segona pregunta era evident, però no pas la primera. Afirmar que tot i que el Rosselló tenia la seva autonomia, «*l'idiome catalan, le même que parlent les Roussillonnais, les Valenciens et les Aragonnais, a été l'un des dialectes les moins altérés de la langue romane, tant qu'il a pu être langue nationale, et, comme tel, être uniquement employé dans les actes publics*». Alhora, considera que amb l'annexió del Rosselló a França, els gal·licismes fan perdre la puresa al català autòcton, com succeirà també a partir de 1714, quan el català s'hi «*appauvrit aussi [...] par le mélange du castillan*». Evidentment, era la seva visió, a la qual afegia dates clau (p. LIV).

La ideologia d'Henry, tot i acceptar amb naturalitat el lligam del Rosselló amb França, destaca elements de catalanitat que potser només uns ulls «estrangers» podien fer sense complexos. Així, l'obra de Joan de Gazanyola mostra aquestes justificacions autòctones. Crea la seva *Histoire du Roussillon* (Imp. Alzine, Perpinyà, 2 vols., 1857) i la finalitza quan el Rosselló és «*réunit à la France*», en què considera que a partir de llavors els esdeveniments són prou coetanis dels lectors, és a dir, com si la història «autònoma» del Rosselló s'acabés amb l'annexió a França. Fins a aquell moment, l'autor entén que el posicionament dels «rossellonesos» fou contrari a França: «*Les Roussillonnais étaient Catalans depuis trop de siècles, pour ne pas faire cause commune avec ces peuples, pour ne pas partager leur antipathie contre les Français*» (Vol. 2, p. 417). I és que, segons Gazanyola, la sensació era que el Rosselló era un «*país ocupat per l'enemic*» i que pels seus habitants «*la patrie était toujours de l'autre côté des Pyrénées; c'était donc pour eux un devoir de nationalité que de chercher à secouer le joug*» (Vol. 2, p. 420). Altrament, però, Gazanyola situa l'actitud dels rossellonesos com a pròpia de l'època i sota influència catalana.

Com es pot observar, l'àmbit pròpiament erudit prorossellonès s'obria amb una doble visió del seu «catalanisme» o «francesisme»; i dins del

catalanisme hi trobaríem encara altres corrents, però que es van definint amb el temps, sobretot al segle XX. Sobre el concepte o simplificació a l'hora d'emprar *Rosselló* en lloc de *Comtats* o tot el seguit de comarques que componien la *Província del Rosselló* o bé *Departament dels Pirineus Orientals* (Rosselló, Capcir, Cerdanya, Vallespir i Conflent), cal dir que *Comtats* —de Rosselló i Cerdanya— és el que s'utilitzà durant el període coetani dels segles XVI a XVIII. Ara bé, entrats al segle XIX i amb la proliferació d'estudis històrics, aquests es van circumscriure al mot *Rosselló*, com un sinònim del conjunt. Curiosament, la historiografia de la segona meitat del segle XX ha recuperat el concepte *Comtats*, fent-ne una aproximació territorial més exacte o més precisa a l'hora de referir-se a l'època moderna. La *Nouvelle Histoire du Roussillon* (Trabucaire, Perpinyà, 1999), encàrrec editorial-institucional, va intentar assentar un estil políticament correcte entre l'antiga denominació de *Comtats* i la jacobina —però assimilada— *Pirineus-Orientals*. Ara bé, aquest compendi en llengua francesa per penetrar millor les diverses capes dels lectors i, potser, estudiants del territori, es van trobar davant una sèrie d'articles contraposats, fins i tot contradictoris, on *Catalunya* queda en un segon terme i el neologisme *nord-catalans* o el ja conegut *rossellonesos* s'imposa sobre el de *catalans*.⁷

Tanmateix, el moviment cultural rossellonès no es va limitar a l'àmbit de la història, de manera que part del moviment intel·lectual promogut des dels anys trenta per Augustin Thierry o per Guizot, mostren l'interès per la literatura i per la recerca de tots aquells temes exclusivament del territori —rossellonès o bé del nou dit Departament dels Pirineus Orientals. Així és com veuen la llum a poc a poc tota una sèrie d'institucions de cultura. El 1833 es crea la Societat Filomàtica de Perpinyà, que, el 1839, adopta l'apel·lació de Société des Pyrénées-Orientales, Sciences, Belles Lettres, Arts Industriels et Agricoles. I no serà fins al 1842 que agafarà el nom de Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales (SASLPO), que subsisteix encara avui en dia. Des de 1835 produeix un *Bulletin* de recerca sobre la vida intel·lectual i

⁷ Vegeu l'interessant article de Núria SALES, «Catalunya francesa, Catalunya Nord, Comtats, Rosselló, “Pyrenées Orientales”, Terres catalanes de França, “Pays Catalan”, Antigues vegueries del Rosselló-Vallespir, Conflent-Capcir i Cerdanya?», *Afers* 28, 1997, p. 517-520.

erudita del Rosselló, sempre en francès. No cal amagar que tot aquest moviment troba un fort origen en el moviment romàntic al qual s'ha d'afegir, i més encara en aquest territori, la qüestió de la mirada «pintoresca» dels viatges. Els savis locals cobejaven així les ments inquietes vingudes de fora, sovint del Nord. El butlletí de la SASLPO esdevé, segons apareix en el primer número, el «*véhicule obligé des résultats de recherches et des études de tous ordres concernant les Pyrénées-Orientales opérés par les élites intellectuelles du pays*». En aquesta societat —a imatge de les *sociétés savantes* franceses— s'hi van aglutinar personatges ja citats, així com autors de renom: Henry, Brutails, Calmette, Desplanque, Bonnefoy, Puiggarí, Alart, Vidal, l'abat Torreilles... Alhora, van aconseguir que alguns forans de renom hi participessin, com ara Georges Sorel, que va publicar un estudi sobre els girondins al Rosselló. Segons l'estudiós Fernand-Gérard Belledent, «*cette société prendra au XIXe siècle le relais des sociétés d'agriculture et d'une institution disparue à la fin du XVIIIe siècle: l'université supprimée par la Révolution*».⁸

Per tant, la SASLPO es va erigir en l'estendard cultural del Rosselló, i sobretot de la seva elit. És així com el president d'honor de la societat durant aquells primers anys no serà altre que el mateix François Arago. Paral·lelament, la premsa diària i setmanal desenvolupa una tasca més política i social, en la qual s'immisceixen la majoria dels membres de la societat.

La inflexió del canvi de segle i les Renaixences

La primera Renaixença té un moment culminant entre 1880 i 1900, per simplificar el període. Es tracta d'un procés cultural en què, tot i la utilització del francès, hi ha una aposta significativa per una recuperació lingüística i literària. Hi ha diversos moments clau en l'aposta cultural nord-catalana o rossellonesa. Un d'ells és el 1882, quan els Jocs Florals són prohibits a Barcelona i tenen lloc llavors a Banyuls de la Marenda. Tot això coincideix amb la primera Renaixença Catalana al Rosselló, amb la publicació de *Les bruixes de Carança* (1882) d'Antoine Joffre i de

⁸ Fernand-Gérard BELLEDENT, «*Revue et publications périodiques en Roussillon du XVIIIe siècle à nos jours*», *Aspects du Roussillon*, CIV vol., SASLPO, Perpinyà, 2002, p. 387-394.

Ramellets de proverbis (1880) i *Espigues i flors* (1884) de Justí Pepratx, i també l'obra de Pere Talrich o l'emergència de personalitats com la de mossèn Rous (Banyuls). Aquest fet situa la Catalunya del Nord en l'escenari cultural català i, al mateix temps, redimensiona el paper del territori i la seva societat en una renaixença conjunta. Però no deixava de representar un model «sud-català» de la Renaixença. Dins *La Clavellina*, el 5 de desembre de 1898, Alfons Talut publica un text amb el títol «Visca Catalunya», en què convida els rossellonesos a seguir l'exemple «sud-català»: «*Ils sont restés eux même, parlant délibérément leur langue, ayant une littérature propre! Pourquoi ne ferions pas comme eux? [...] Et nous autres Roussillonnais, ne devrions nous pas accompagner de tous nos vœux la croisade sainte de nos frères? Qui sait si le temps ne sera pas venu bientôt pour eux de divorcer avec la vieille Castille*».

Des d'un punt de vista polític, els principals activistes rossellonesos sol·licitaven més aviat una descentralització de l'Estat. En d'altres termes, la manca d'un veritable òrgan de difusió va comportar el fracàs d'aquest model al Rosselló. Ni tan sols la influència de Verdaguer amb les seves obres locals dedicades al país (Canigó, 1886) o les traduccions dels seus textos al francès per tal d'arribar a una població més àmplia, de la mà del seu amic Justí Pepratx, van aconseguir que les principals institucions culturals i la premsa juguessin en aquest sentit. La principal premsa nascuda a partir de la II República eren *L'Indépendant*, *Le Roussillon* i *Le Républicain*, diaris oportuniste, reialista i radical respectivament. Pepratx (1828-1901), per la seva banda, va ser un dels principals activistes d'aquesta Renaixença nord-catalana. Aconsegueix fer pública la seva obra i publicar-la en català a partir de 1884. S'acompanyarà d'altres com Bonafont o Talrich. Seria, d'alguna manera, «la Renaixença rossellonesa».⁹

⁹ Sobre la recepció de Verdaguer al Rosselló i les relacions sud-nord, vegeu: August BOVER, «Pàtria i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer», *Anuari Verdaguer*, 3, 1988, p. 213-226; Enric PRAT i Pep VILA, «Émile Leguiel, crític de Verdaguer (L'Atlàntida i Canigó)», *Anuari Verdaguer*, 11, 2002, p. 225-238; o el més antic de Joan TORRENT, «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló», *Criterion*, 7, 1961, p. 123-144. Totes aquestes visions desprenen, però, un fort sentiment d'enyorança i d'imatge prefixada sobre el que va ser i és la Catalunya del Nord. La visió segueix sent massa sovint massa meridional i hispànica.

La segona Renaixença se situaria entre el 1900 i el principi de la guerra, el 1914. Novament, cal situar-la com un «moviment» cultural i a favor d'una descentralització de l'Estat. La diferència rau en la creació d'un primer òrgan, *La Clavellina*, que fou una revista literària mensual del Rosselló entre 1896 i 1902. La seva creació i existència simbolitza un punt d'inflexió en les formes, la utilització idiomàtica i la consciència afirmada de catalanitat rossellonesa. Així, el 1906, gairebé a l'hora que a Barcelona es creava l'Institut d'Estudis Catalans, a Perpinyà Joan Amade i d'altres fundaven la Société d'Études Catalanes. El seu principal òrgan fou la *Revue Catalane* (1907). El director de la revista va ser Louis Lutrand, mentre que la secretaria general va quedar a mans del mateix Amade. Segons la seva publicitat, aquesta revista «*contribue ainsi utilement à la renaissance provinciale et méridionale*».

El gran artífex d'aquest corrent ideològic és sens dubte Joan Amade, que introdueix i adapta al Rosselló el concepte de «regionalisme». El sentiment favorable a la llengua i cultura locals són a la base del «regionalisme», un moviment prou generalitzat a França arran dels moviments literaris provincials, com ara el polític Jean Charles-Brun de Montpellier, que crea la Fédération Régionaliste Française (1900) i el diari *L'Action Régionaliste* (amb objectius culturals i econòmics). Tot i això, les idees regionalistes seran adoptades pels monàrquics de l'Action Française (Charles Maurras, 1905), com també per un sector del món socialista, per exemple Marcelin Albert (1907). Al Rosselló, Amade fixa les seves idees i la de tot un grup rossellonès amb una de les seves obres cabdals, *L'idée régionaliste* (Édition de la Bibliothèque Catalane, Perpinyà, 1912). Les idees principals són el patriotisme —tradicció, raça, terra—, la descentralització —el regionalisme—, la importància de les universitats i l'àmbit cultural i ètnic llatíno-meridional, la llengua —dialecte, pedagogia—, l'art i la literatura regionals i, finalment, cal destacar el pes del món rural. En la introducció, l'autor afirma que «*après l'Idée régionaliste, c'est l'Idée française et puis l'Idée latine qui devraient être étudiées et défendues*» (p. 6). Regionalisme i pàtria van de bracet en el discurs d'Amade, que tot i no abraçar un pensament català de conjunt, evoca com el patriotisme és un element fonamental necessari al col·lectiu: «*Le meilleur patriotisme ne part pas du général, mais du particulier. La patrie est, en effet, comme une vaste et riche synthèse*» (p. 11). El debat sobre què i com afiliar-se a la pàtria, i si aquesta, el Rosselló,

havia de ser reconeguda dins França o bé englobada juntament a la Catalunya del sud estava obert i prosseguiria encara un bon temps. Deia Amade:

«La vraie politique du sincère patriote sera donc, au fond, d'en faire le moins possible, quand les intérêts de la commune d'abord, de la région ensuite, seront en jeu; puis, de ne choisir, pour les affaires de la nation, que des hommes éprouvés déjà par une longue expérience communale et régionale, sachant élever une question d'intérêt général au-dessus des appétits brutaux, des rivalités et des haines personnelles, comprenant enfin qu'ils ont reçu comme mandat d'apporter toujours, dans l'étude des grands problèmes nationaux, le même bon vouloir et le même esprit de concorde... Voilà le meilleur patriotisme, c'est-à-dire le patriotisme le plus intelligent et le plus sûr.» (p. 13)

Però Amade no resumia el seu plantejament a una visió sentimental i política, i considerava que, més enllà de qualsevol criteri d'adscripció política i nacional, el Rosselló disposava del dret i la necessitat, per la seva trajectòria històrica i els lligams etnicoculturals, de promoure els seus propis estudis, és a dir, gaudir d'una universitat i de la capacitat de gestió de l'ensenyament. Deia així:

«Il faut s'appliquer à développer selon un bon esprit de décentralisation nos Universités de province, leur donner à chacune un caractère personnel qui réponde bien aux nécessités du milieu; il faut intéresser à leur sort la région dont elles dépendent, en faire comme le centre intellectuel de cette région.» (p. 84)

L'obsessió d'Amade era, doncs, aconseguir crear una elit prou capacitada i, sobretot, formada des del territori i pel territori, el Rosselló. Aquesta era essencialment una necessitat vital per a la supervivència cultural del país, segons ell, tenint en compte la fugida de «cervells» cap a la Sorbona primer, i després, cap a llocs de treball atractius a París. La «idea regionalista» d'Amade s'escapa, en aquell moment, de la proposta d'un Rosselló dins d'una Catalunya autònoma, i aposta per una simple, però tanmateix destacada, lluita contra la progressiva uniformització de França. El paraigua no era Catalunya, sinó la «mar Mediterrània», l'espai que anomena «llatí», «où palpitent encore tant d'espérances» (p. 113). La Catalunya del Nord, el Llenguadoc i París hi haurien de poder conviure.

Precisament durant aquells anys, Horace Chauvet també va posar en marxa *La veu del Canigó* (1910-1914), evocant la seva visió més francesa del Rosselló. Altrament, cal destacar obres cabdals juntament a les d'Amade, com són *L'art régional* de Gustau Violet o *Pedagogia* de Lluís Pastre. És el moment de creació d'un model propi, rossellonès i català. Les reivindicacions per la gestió de la política d'universitats d'Amade s'afegien a les del control forestal, els drets i capacitats lingüístiques, etc.

Els plantejaments fins a la Primera Guerra Mundial

Amb la Primera Guerra Mundial, però, semblen enfonsar-se gran part dels plantejaments elaborats, i encara més aquells que reunien els plantejaments «catalanistes» de Perpinyà i Barcelona. La neutralitat d'Espanya, l'existència d'una classe dominant catalana progermànica i l'ancoratge del sentiment germanòfob al Rosselló, arran d'una instrucció escolar amb forts efectes i conseqüències, van portar aquest procés a una mena de «fracàs». I tot i que aquest mot és potser massa fort per soterrar un moviment de dècades, sí que és cert que allunya per molt temps les elits catalanes de Barcelona i les de la Catalunya del Nord.

L'enfrontament ideològic amb els intel·lectuals de Barcelona es va fer palès a l'hora de normalitzar la llengua catalana. Quan l'IEC exposa les normes de la llengua el 1913, «Perpinyà» s'hi oposa, essencialment perquè els de Barcelona eren vistos ja en aquell moment com a germanòfils. El mateix Joan Amade confirma que cal defensar el «català rossellonès». Tal vegada, això no apropa d'arrel el moviment anterior a l'occità, excepte en la concepció del regionalisme i la influència del felibritge (Frederic Mistral, 1854).¹⁰ El particularisme rossellonès era situar-se com a diferent dels occitans, però també dels catalans «del sud», massa proclius a Alemanya.

Durant els anys que segueixen emergeixen noves publicacions. És el cas de *Muntanyes Regalades*, una revista mensual dirigida per Juli Delpont

¹⁰ Per entendre el tema del felibritge i el sorgiment occità, vegeu en aquest mateix número de *Cercles* l'article de Francesca ZANTEDESCHI, «Una 'nazione mancata': la questione lingüística occitana nella seconda metà del XIX secolo». I sobre la relació entre el pensador de l'escola republicana, Jaurès, i el fet occità vegeu: Ulrike BRUMMERT, *L'universel et le particulier dans la pensée de Jean Jaurès. Fondements théoriques et analyse politique du fait occitan*, GNV, Tübingen, 1990.

que defensa precisament la vigència del «rossellonès» (1915-23), i es contraposa als «aires del sud». O bé, la creació de *La Renaissance catalane* d'Albert Janicot (1918-20), que defensa la identitat rossellonesa.

La fi de la Primera Guerra Mundial deixarà un escenari completament diferent en les relacions nord-sud de Catalunya, exacerbarà alguns plantejaments rossellonesos i enaltirà la pertinença a una gran pàtria francesa, sobretot amb el retorn dels soldats, una vegada «descoberta» la França real, del nord, aquella que parla només en francès, i on la promoció i les normes només es vehiculen en aquella llengua. L'elevadíssim nombre de morts —va ser el departament més afectat des d'un punt de vista humà— i la mateixa guerra crea una memòria col·lectiva diferent a la de la resta de Catalunya.

Fins llavors, només alguns personatges transversals que no hem evocat encara servien de lligam per plantejar ponts naturals, sense discursos intel·lectuals i més arran de les relacions col·lectives tradicionals. Aquest seria el cas del clergat, essencialment del pes que va exercir la influència de monsenyor Carsalade du Pont o bé la projecció de la identitat catalana del mateix escultor Aristides Maillol, que va permetre «la projecció natural i perfecte del país», i que no sembla haver estat reivindicat amb força com a primera figura artística francesa fins a la dècada de 1940 i més enllà.¹¹

¹¹ Jep Pascot reclamava en el seu moment la simbologia del nom de Maillol juntament a Arago i Joffre en la identitat col·lectiva rossellonesa: Jep PASCOT, *Le Roussillon dans l'Histoire*, Privat, Tolosa, 1967, p. 225-231. Altrament, per entendre l'apropiació francesa i la negació de la catalanitat de Maillol a finals del segle XX: Eric FORCADA, «Límits i limitacions de la història de l'art catalana. El cas afronterer d'Aristides Maillol», *Mirmanda*, 3, 2008, p. 94-104.